

Subject Area
History

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 104
PP: 3737-3746

Arrival
21 September 2022

Published
30 November 2022

Article ID Number
65865

Article Serial Number
15

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.65865>

How to Cite This Article

Sınmaz Sönmez, C., & Türkseven, H. (2022). "Alaşehir Jandarma Kâtibi Necmi Efendi'nin Yunanistan Liosia (Lusiya) Kampı'ndaki Esaret Günlerine Dair Raporu" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:104; pp:3737-3746

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Alaşehir Jandarma Kâtibi Necmi Efendi'nin Yunanistan Liosia (Lusiya) Kampı'ndaki Esaret Günlerine Dair Raporu¹

Alaşehir Gendarmerie Clerk Necmi Efendi's Report on the Days of Captivity in The Liosia (Lusiya) Camp, Greece

Cahide Sınmaz Sönmez¹ Hüseyin Türkseven²

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale, Türkiye
² Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Rektörlük, Çanakkale, Türkiye

ÖZET

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonucunda Anadolu'nun pek çok bölgesi İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Özellikle Yunanlılar tarafından işgal edilen Batı Anadolu ve bu bölgede yaşayan insanlar çeşitli işkencelere maruz kalmış, on binlerce asker ve sivil de Yunanlılar tarafından esir alınmıştır. Milli Mücadele sırasında Ankara Hükümeti elde edilen esirleri, oluşturmuş olduğu esir taburlarına dağıtıp cephe gerisine sevk etmiş, Yunanlılar ise Türk esirleri, önce Yunan işgali altında bulunan bölgelere ardından da Yunanistan'da oluşturulan esir kamplarına göndermişlerdir. Yunanistan'daki esir kamplarına gönderilen Türk esirlerinin yaşadıkları ızdırıp ve işkenceler, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gerçekleşen Milli Mücadele'nin zaferini bütün dünyaya ilan eden Lozan Barış Antlaşması'na kadar sürecektir.

Yaşanan bu ızdırıplı süreç içerisinde Yunanistan'da esir edilenlerden birisi de Alaşehir Jandarma Merkez Bölüğü Katibi Necmi Efendi'dir. Esaret hayatı 11 Haziran 1921 tarihinde başlayan Necmi Efendi, 14 Aralık 1921 tarihine kadar Yunanistan'da esir edilmiştir. Öncelikle Alaşehir'den başka bölgelere nakledilmişken, son olarak Yunanistan'ın Lusiya Kampı'na gönderilmiştir. Bu çalışma Necmi Efendi'nin Yunan esir kamplarında kaldığı süre boyunca gözlemlerini yazdığı raporunda yer alan bilgileri gün ışığına çıkararak, Yunanistan tarafından esirlere uygulanan muameleyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Yunanistan, Alaşehir, Esir, Lusiya

ABSTRACT

The Armistice of Mudros was signed on 30 October 1918, setting the occupation of Anatolia. The Aegean region was especially hit hard as the Greek occupation forces committed largescale atrocities among the Turkish population. The Greek occupation forces took large numbers of prisoners, sending them to the areas under occupation or to prisoner camps in Greece, where they stayed until defeat of the occupation forces by Mustafa Kemal Paşa and the end the War of Independence after the treaty of Lausanne.

One of the Prisoners of War was the clerk of the Alaşehir Central Gendarmerie Division, Necmi Efendi who was taken prisoner on 11 June 1921 and released on 14 December 1921. Necmi Efendi was first sent to an area under occupation and then was sent to Larissa Prisoner Camp in Greece. This study deals with the report of Necmi Efendi who provides important details about the life and sufferings Turkish Prisoners of War in Greek camps after the World War I.

Keywords: Turkish War of Independence, Greece, Alaşehir, Prisoners of War, Liosia

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en karanlık yanlarından olan savaşlar hiç şüphesiz büyük yıkımlara ve felaketlere yol açmanın yanısıra savaşların yarattığı olgu, kavram ve gerçeklerden birisi de esir ve esirlik meselesidir. Eski Yunanlılarda "Doulos", Romalılarda ise "Servus" şeklinde kullanılan ve hukuki olarak hak sahibi olmaktan çıkıp, hak mevzuu haline gelen kimse olarak tanımlanan esir kavramı (Çanlı, 1993: 4), etimolojik anlamda ise Arapçadan Türkçeye geçen ve harpte düşman eline geçen kimse anlamına gelip çoğulu userâdir (Şemseddin Sami, 1995: 115). Türk ve İslam hukukunda esir kavramı köle, tutsak, cariyeye, kul, abid, memluk ve rikk; Osmanlı kaynaklarında ise savaş tutsağı anlamının yanında esirci, esir tüccarı, esir pazarı vb. olmak üzere daha çok köle anlamında kullanılmıştır (Özel, 1995: 382).

"Harp esiri" kavramı ise genel anlamıyla savaş esnasında taraflardan biri tarafından ele geçirilen, düşmanın resmi ordusuna mensup ve statüleri devletlerarası sözleşmelerle garanti altına alınmış, asıl savaşçı unsurları ifade etmektedir. Ancak esir alınacak unsurların, düşman ordusuna ait üniformayı giymesi şart değildir. Düşmana karşı silahlı çatışmaya giren sivil güçler veya herhangi bir askeri güçle ilintisi olan silahsız insanlar da esir edilebilmiştir. (Arslan, 2008: 33-34) Uluslararası terminolojide harp esirlerine ilişkin ilk uluslararası düzenlemeler ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Savaş hukukunu özellikle ilgilendiren bir konu olarak savaş esirlerine

¹ Bu çalışma 13-15 Haziran 2019 tarihinde Ankara'da düzenlenen Asayişten Cepheye: Milli Mücadele'de Jandarma Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve özet metin olarak yayımlanmıştır.

uygulanacak olan muameleler 1874 Brüksel Deklarasyonu ile ilk kez dikkate alınmış ancak bu bildirme onaylanmamış ve yürürlüğe konmamıştır (Özel, 1996: 109). 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi savaş sırası ve sonrasında hasta veya yaralı olarak ele geçirilen düşman askerlerinin statülerini belirleyen kurallar ortaya koymuş; 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri; kara ve deniz savaşlarında uygulanacak usuller, savaşa katılmayan ülkelerin hak ve sorumlulukları, bir takım silahların kullanılmasının men edilmesi vb. hususlarda getirdiği bağlayıcı hükümlerle, Uluslararası Savaş Hukuku'nun temellerini atmıştır (Türkkan Tunalı, 2017: 82; Çanlı, 2020: 333). Sözleşmelerde savaş esiri, meşru ve silahı alınmış bir düşman olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sözleşmede esirler kendilerini esir eden kişinin esiri olmaktan çıkartılarak, savaşılan devletin esiri olarak kabul edilmiş ve savaş esiri kavramının içerisine sivil esirler de eklenmiştir. 1929 ve 1949 Cenevre Sözleşmelerinde de esir tanımı yukarıda olduğu şekli ile kabul edilmiş ve değişen şartlara bağlı olarak yeni eklemeler de yapılmıştır (Altıntaş, 2008: 4).

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ESİRLER

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli konularından biri de hiç şüphesiz savaş esirleri meselesidir. Savaşa katılan İtilaf ve İttifak Devletleri savaş süresince ve savaşın bitiminde birbirlerinden çok sayıda esir almışlardır. Kasım 1914'ten itibaren İttifak Bloğu içinde savaşa giren Osmanlı Devleti Kafkasya, Irak, Sina-Filistin-Suriye (1914-1918), Çanakkale (1915-1916), Hicaz (1916-1919) ile müttefik kuvvetlerine destek amaçlı olarak kolordu gönderdiği Galiçya, Romanya ve Makedonya (1916-1917) cephelerinde tahmini olarak 200.000 esir verirken; İtilaf Devletleri de yaklaşık aynı oranda esir vermiştir (Özçelik, 2013: 29-30; Taşkiran, 2001: 69-72; Akçay, 2018: 11).

İtilaf Devletleri'nin ele geçirmiş olduğu Türk esirler, Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki kamplarda tutulmuşlardır. Romanya ve Galiçya'da Rus kuvvetlerine esir düşenler Kazan ve Sibiry'a'daki esir kamplarına, Doğu Anadolu'dan esir alınanlar Bakü yakınlarındaki Nargin adasına (Taşkiran 69-71), İngilizler ise Süveys'ten ve Çanakkale'den ele geçirdikleri esirleri Mısır'da oluşturdukları kamplara (Heliopolis, Maadi, Raseltin, Seydibeşir) yerleştirmişler fakat, esirlerin fazlalığı nedeniyle, 1914 senesi sonlarından itibaren Kıbrıs, Malta, Hindistan ve Burma gibi çok uzak ve farklı mekanlarda da, esir kampları oluşturmuşlardır. Fransızlar ise daha çok Çanakkale ve Tunus'tan Türk esiri ele geçirmişlerdir. Esirleri öncelikle Limni adasının Mondros şehrinde hapsedmişler, oradan Korsika adasına göndermişlerdir. İlerleyen dönemde bu esirler çalıştırılmak üzere önce Marsilya'ya buradan da Fransa'ya götürülmüşlerdir (Taşkiran, Akçay, 11-12)

Osmanlı Devleti de savaşa girdiği andan itibaren İtilaf Devletleri ile kolonilerine ait birçok milletten subay ve rütbesiz askeri esir almış ve bu esirlerin barınma, iaişe, yaşam şartları ve benzeri hususlarsa takip edeceği kuralları, bir başka ifadeyle savaş esiri politikasını, hazırlamış olduğu "*Userâ (Esirler) Hakkındaki Talimatname*" ile yürütmeye çalışmıştır (BOA, Hâriciye Siyâsi (HR.SYS), 2216/7, 1330; Tunalı, 2017: 85). 1331 senesinde herhangi bir değişiklik yapılmadan tekrar yürürlüğe giren Userâ Talimatnamesi (Uca, 2003: 169) dört bölüm ve bir ek kısmı (mevadd-ı inzibatiye) olmak üzere 28 maddeden oluşmaktadır. Üserâ Talimatnamesinde, esirlerin sevki, idaresi, iskânı, kötü muamelelerden korunması ve insanlık haysiyetine yakışır şekilde muameleye tabi tutulmaları ilk bölümde kaleme alınmıştır. Talimatnamenin diğer bölümlerini ise esirlere verilecek eşyalar, esirlere gelen mektuplar, alacakları maaşlar, kalacakları yerler, temel haklarının korunması için kurulacak esir komisyonları ve esirlerin uymak zorunda oldukları Osmanlı kanun ve nizamları oluşturmaktadır (Özçelik, 2013: 25; Uca, 2003: 170-175).

Yürürlüğe konulmuş olan Userâ Talimatnamesi esirlerin Harbiye Nezâreti'nce belirlenen çeşitli garnizonlarda tutulacaklarını karara bağlamıştır. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı süresince oluşturulan usera garnizonlarının kuruldukları bölgeler şu şekildedir: Adana (Bilemedik, Haçkırı, Kozan), Afyonkarahisar, Aksaray, Ankara (Şereflikoçhisar, Ayaş), Bağdat, Balıkesir, Bursa, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır (Dicle), Erzincan, Eskişehir, Giresun, Halep, Isparta, İstanbul (Samatya, Büyükkada, Tuzla, Yedikule), İzmit, Kastamonu, Kayseri (Talas, Develi) Kırşehir, Konya, Kudüs, Kütahya (Tavşanlı, Gediz) Manisa, Mardin (Nusaybin), Merzifon, Musul, Niğde (Bor), Resuleyn, Sivas (Zara), Tarsus, Yozgat (Boğazlıyan) (BOA, Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 5. Şube, DH.EUM.5.Şb, 34/30, 18 Mart 1333; Tunalı, 2017: 87).

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK VE YUNAN SAVAŞ ESİRLERİ

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan işgaller hızlı bir şekilde yayılma göstermiş ve ülke toprakları Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. ve 24. maddelerine dayanılarak işgal edilmiştir. 15 Mayıs 1919'da İngiliz gemileri ile Yunanistan'ın getirdiği binlerce Yunan askeri, İzmir'in işgaline kısa süre de başlamıştır. Mayıs ve Haziran aylarında işgal Urla, Çeşme Torbalı, Menemen, Manisa, Selçuk, Aydın, Ayvalık, Tire, Ödemiş Nazilli, Akhisar ve Bergama'ya kadar genişlemiştir (Taşkiran, 2018: 1).

Milli Mücadele yıllarında Türk kuvvetleri ile Yunanlılar arasında yaşanan çarpışmalarda her iki tarafın da esir ele geçirdiği görülmüştür. Milli Mücadele'nin başlarında Anadolu'da Yunanlılardan, pek fazla esir alınamamıştır.

Yunan esirlerinin çoğu Büyük Taarruz'un Takip Harekâtı safhasında ele geçirilmiştir. Büyük Taarruz ve Takip Harekâtı esnasında yani 22 Eylül 1922'ye kadar 4 general, 728 subay ve 13.824 Yunan askeri esir edilmiştir (Çanlı, 2020: 335-336). Milli Mücadele sırasında Ankara Hükümeti ele geçirdiği Yunan esirleri, taburlar şeklinde teşkilatlandırarak cephe gerisine göndermiş ve Amele veya İşçi Taburları olarak isimlendirilen Yunan esir taburları için garnizonlar oluşturulmuştur (Taşkıran, 2018: 120; Özdemir, 1990b: 132). Bunların işleyişi ve denetlenmesi ise Ankara Hükümeti'nce 1923 senesinde yayımlanan Userâ Talimatnamesi çerçevesinde gerçekleşmiş (Özdemir, 1990b: 132) ve Yunan esirleri Anadolu'da Ankara, Yahşihan, Talas, Afyonkarahisar, Kömürler, Adana, Konya, Uşak, Güney ve Alaşehir'de kurulan kamplarda tutulmuşlardır (Geniş bilgi için bkz; Altıntaş, 2008: 130-172; Taşkıran, 2018: 134-141).

Yunan işgalinin ilerlemesiyle birlikte Yunanlılar tarafından esir alınan ve tutuklanan Türk asker-sivil sayısı da hızla artmıştır. Ancak savaşın bütün acımasızlığıyla devam ettiği süreçte esirlerin miktarını belirleyebilmek oldukça güç bir husustur. Savaş esirlerinin hastalıklardan, yaralanmalardan veya ihmâl kaynaklı çeşitli sebeplerden dolayı ölmeleri veya kaybolmaları, esir sayısının kesin olarak tespit edilebilmesini güçleştirmektedir (Özdemir, 1988: 69). Mübadele dönemine kadar Yunanistan'ın elinde bulunan Türk esirlerinin sayısı hakkında farklı rakamlar mevcuttur. Esirlerin ne kadarının asker ne kadarının ise sivil olduğunu anlamak çok güçtür. Sivil esirler arasında savaş sırasında Yunan kuvvetlerine karşı mücadele ederken esir düşenlerin yanında, evlerinden alınarak esir edilenler de vardır (Özdemir, 1990a: 321). Mevcut probleme rağmen Cemalettin Taşkıran gerek dönemin yazışmalarından gerekse de esir listelerinin tutulduğu defterlerden hareketle Yunanistan'daki esir kamplarına götürülen Türk esir sayısını 16.000 sivil ve 6.500 asker-subay olmak üzere yaklaşık 22.500 olarak ifade etmektedir (Taşkıran, 2018: 12).

İşgalin başlarında Yunanlılar Divan-ı Harp denilen askeri mahkemeyi İzmir'de oluşturmuşlar ve yargılama sonucunda esir alınanlar önce Urla, Gaziemir, Tepecik, Balçova, Darağacı, Hilal ve Pınarbaşı'ndaki esir kamplarına oradan da gemilerle Atina, Pire, Selanik ve Ege Denizi'ndeki adalara gönderilmişlerdir (Taşkıran, 2018: 9-11). Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü tarafından 1923 senesinde basılan "*Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz*" adlı kitapta esir edilen Türklerin yaşadıkları sıkıntılardan bahsedilmiştir. Örneğin Eskişehir Dede mahallesi Muhtarı Hafız Ahmet Efendi esaret günlerinin başlangıcını "*...19 Aralık 337 (1921) senesinde Yunanlılar tarafından hiçbir sebep yokken esir edilerek, önce şimendiferle Karaköy'e ve Karaköy'den de her türlü hakaret, dayak ve işkenceye maruz bırakılmak suretiyle, Bursa üzerinden Mudanya'ya gönderildik. Yirmidört saat Mudanya'da şiddetli yağmur altında açıkta tutulduktan sonra, yaklaşık kırk kişi ile birlikte bir vapurun anbarında son derece pis bir yere hapsedildik. İki gün iki gece aç ve susuz bırakıldık. Ardından İzmir'de karaya çıkarılıp çarşı ve pazar yerlerinde dolaştırılarak Rum ve Yunanlılara teşhir edildik. Bu teşhir sırasında yüzümüze tükürtüldü, üstümüze patlıcan, domates ve çürük yumurtalar atılarak elbiselerimiz kirletildi ve ardından binbir çeşit hakarete maruz bırakılarak Tepecik esir karargâhına götürüldük. Oniki gün boyunca o karargâhta kaldık ve ardından daha önce olduğu gibi hakaret, dayak ve işkenceye maruz bırakıldık. Yunan iskelesine getirildiğimizde kırkdört kişiydik ve vapura bindirilerek aç ve susuz bir halde iki günde Pire'ye çıkarıldık. Pire'den Atina'ya ise yaya olarak götürüldük. Amutyâ meydanında Yunanlılara teşhir ve hakaretlere hedef yapıldıktan sonra Lusiya esir karargâhına konulduk*" sözleriyle anlatmıştır (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, Birinci Kısım, 1339: 35. Çevirisi için bkz: Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 64-65.) Muhtar Hafız Ahmet Efendinin ifadeleri arşiv belgelerine yansıyan bir çok raporda da benzer ifadelerle teyit edilmektedir (Taşkıran: 2018: 53-128).

Yunanistan Milli Mücadele'nin başlarında Türk esirlerini önce Batı Anadolu'da oluşturduğu esir kamplarında tutmuş, ardından esirlerin bir çoğunu Yunanistan'ın çeşitli yerlerine dağıtmıştır. Atina, Liosia (Lusya, Losya, Lusiya), Parapigmati (Atina) Egina Adası, Larissa, Korfu (Kerkira-Gergere), Patras, Pire, Tripolis, Selanik, Hanya, Nauplis, Siros, Yanina, Milos, Vodenikos, Messalognie ve Volos önemli esir kampları arasında yer almaktadır (Taşkıran, 2018: 19). Bunlar içerisinde gerek sivil esir sayısının fazlalığı gerekse bu esirlere uygulanan insanlık dışı muameleler bakımından diğerlerine göre daha ön plana çıkan Lusiya esir kampıdır (Kaya, 2008: 471-472).

4. YUNANİSTAN'DA BİR ESİR: ALAŞEHİR JANDARMA BÖLÜK KÂTİBİ NECMİ EFENDİ

Lusiya esir kampı Atina-Yenişehir yolu ile Patras ve Selanik demiryolları arasında yer alan bir tarlada kurulmuştur. Esir kampında 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından kalma eski çadırlar ve Fransızlar tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında inşa edilmiş olan dört pavyon da yer almaktadır (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1339: 45-46; Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 78). Lusiya kampı, Yunanistan tarafından esir sevkiyat noktası olarak kullanıldığından, sivil ve asker iki-üç bin arasında kişinin esir olarak tutulduğu bilinmektedir (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, Birinci Kısım, 1339: 60; Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 95). Esir kampları arasında Türk esirlerinin en çok şikâyet ettiği yerlerin başında gelen Lusiya kampında yaşları 5 ile 90 arasında değişen esir bulunmaktadır (Altıntaş, 2008: 193; Taşkıran: 2018: 19). Alaşehir Jandarma Bölük Kâtibi olarak görev yapan Necmi Efendi de Alaşehir'in işgali neticesinde Yunan kuvvetlerince esir edilenler arasında yer almıştır. 11 Haziran

1921 tarihinde Yunanlılar tarafından tutuklanan Necmi Efendi, 14 Aralık 1921 tarihinde serbest bırakılmıştır. Bu süreyi Yunanistan'ın Lusiya esir kampında geçiren Necmi Efendi kaldığı süre boyunca yaşadıklarını 22 Ocak 1922 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği raporunda ifade etmiştir (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

Raporun giriş bölümünde Necmi Efendi görevi başında tutuklanmasından itibaren Yunanistan'a götürülüşü ve serbest kalıp yurda dönmesi hakkında bilgiler vermiştir. 11 Haziran 1921 tarihinde Alaşehir'de görev başında bulunduğu sırada Yunanlılar tarafından tutuklanarak diğer esirler ile birlikte Salihli'ye, oradan da Manisa'ya getirilen Necmi Efendi, Manisa'da müstakil bir evde tutulduktan sonra 19 gün boyunca İzmir Tepecik Esir Karargâhı'nda kalmıştır. Buradan Atina'ya gönderilen kafile Atina yakınlarında yer alan Lusiya esir karargâhına teslim edilmiş ve Necmi Efendi 14 Aralık 1921 tarihine kadar burada esir edilmiştir (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

Necmi Efendi raporunda öncelikle Lusiya esir karargâhı hakkında kısaca bilgi vermiştir. Kamp Teselya ile Selanik tren hatları güzergahında ve Lusiya kasabasına giden yolun üzerindedir (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922). Trende yolculuk yapan kişilerin genellikle esirlere taş attığı, tahrik ettiği ve bazen silahla ateş etmek suretiyle esirleri yaraladıkları da görülmüştür (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, Birinci Kısım, 1339: 58; Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 93). Kampta daha çok memur, esnaf, kayıkçı ve rençber ile hapisanelerde süre dolduran ya da beraat etmiş sivil esirlerin bulunduğunu yazan Necmi Efendi, bu esirlerden maddi açıdan durumu uygun olmayan asker ve sivillerin ağlanacak bir sefalet içinde olduğunu ifade etmiştir (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

Sivil esir sayısının, bulunduğu karargâhta tahminen üç yüzden fazla olduğunu ifade eden Necmi Efendi, esirlerden çoğunun yaşlı olduğunu hatta bunlardan üç veya dördünün doksan yaşında ve hareket etmeye dahi takatlerinin bulunmadığını belirtir. Esirler arasında dokuz yaşından on iki yaşına kadar olan çocuklarla, topal, çolak, iki gözü tamamen kör olan hastalar ile iki de bedensel özürli kişi (kambur) bulunmaktadır (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922). Necmi Efendinin ifadelerine ek olarak hemen aynı tarihlerde Lusiya esir kampında bulunan Edremitli bir eczacı da kampta 800'ü sivil geri kalanı asker yaklaşık ikibin kadar esir olduğunu, bunlar arasında üç beş yaşında çocuklardan doksan yaşında ihtiyarların da bulunduğunu, ayrıca sekiz ile on arasında kadın esir arasında hamileler ve emzikli olanların da yer aldığını aktarır (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, Birinci Kısım, 1339: 45; Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 78).

Necmi Efendi'nin üzerinde durduğu bir diğer konu da Yunanistan'ın bütün esir kamplarında görülen yetersiz beslenme meselesidir. Parası olmayanların kendilerine günlük olarak verilen biraz balık, bazen zeytin ve yarım ekmekle yetinmek zorunda olduğunu belirten Necmi Efendi, maddi açıdan durumu uygun olanların ise kendi paralarıyla ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldığını, zira verilen yemeklerin asla yenebilir halde bulunmadığını ifade etmektedir. (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

Necmi Efendi kampta ilaç ihtiyacına önem verilmekle birlikte, bir günde gerek hastane gerekse karargâhtan bir iki cenaze çıktığını, hatta Eskişehir'den esir edilen halktan bir ihtiyarın yolda askerler tarafından darp edilerek karargâha vardığı gün vefat ettiğini aktarmaktadır (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922). Nitekim esirlerin çoğunluğunun dizanteri ve verem gibi hastalıklar ile mücadele etmeye çalıştıkları, karargâhta bulunan doktorların hastalar ile ilgilenmediği, çok hasta olanları da göstermelik olarak hastaneye sevk etikleri ve izin çıkıncaya kadar geçen sürede hasta olan kişinin kampta vefat ettiği anlaşılmaktadır. (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, İkinci Kısım, 1339: 14; Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 111). Necmi Efendi ayrıca Gemlik'ten Atina'ya sevk edilen eşraftan üç şahsın da yolda paralarının alınarak denize atıldığını Bandırmalı Mustafa adındaki bir kişiden öğrendiğini anlatmıştır (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922). Kamplarda ölenlerin sayısının bilinmediği, her gün erzak taşıma ve angarya gibi bahaneler ile alınan esirlerin birkaçının hiç dönmediği esirler tarafından anlatılmıştır (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, Birinci Kısım, 1339: 46; Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 79).

Kendi kafilelerinin yolda hiçbir hakarete maruz kalmadığını aktaran Necmi Efendi, İzmit'ten toplanan ahalinin vapurda gördükleri eziyet ve işkenceyi anlattıkları zaman çekilen acılara kalplerin dayanmadığını ve dinleyenlerin de ağlamaktan kendilerini alamadığını belirtmektedir. Öyle ki bir bardak suya bir altın saat bedeli para verenler bulunduğu gibi, paraca değerli nesnelere sahip olan kişilerin eşyaları gasp edilmiş ve zengin aileye mensup olanlar ise adeta dilenir hale gelmiştir. Aileleriyle haberleşmekten dahi yoksun bırakılan esirlerin yaşadıkları sıkıntılar konusunda yapılan tüm müracaatların ise sonuçsuz kaldığı da rapora eklenmiştir (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

Tahliye emri haricinde hiçbir Yunanlıdan esirlere karşı iyi bir muamele görmediğini ifade eden Necmi Efendi, tüm esirlerin kuru toprak üzerinde ve neredeyse çırılçıplak bir halde yattıklarını ilgili mercilere ifade ettiğini de aktarmıştır. (BOA, DH.İ.UM, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

Necmi Efendi'nin Lusiya'daki esaret hayatı devam ederken Ankara Hükümeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de Yunanistan'da bulunan Türk asker ve sivil esirleri kurtarma girişimi hızlanmıştı. Esir kamplarındaki hayatları neredeyse iki seneye yaklaşan bu çaresiz insanlar ailelerine tek bir mektup dahi gönderememekteydiler. Bir çok hastalığın görüldüğü esir kamplarına doldurulan asker ve siviller çok kötü koşullarda yaşam savaşı vermek zorundaydılar. Esir kampında bulunan subaylar maaşlarını düzenli alamıyor, hasta olanların tedavileri için doktor ve ilaç bulunamıyordu. Bununla beraber, Türk toprakları içerisinde de Yunanlı esirler mevcuttu ve bu esirler oldukça farklı davranış görmektedirler. Ankara Hükümeti'nin arzusu, söz konusu meseleyi uluslararası kamuoyunda gündeme getirmek ve yabancı devletlerin Yunan tarafına yapacağı baskı ile Türk esirlerini önce insanca davranışlara kavuşturmak ve ardından da salıverilmelerini sağlayabilmektir. Türkiye'de bulunan Yunan esirlerinin durumu gözler önüne serildiğinde iki taraf arasındaki farkı görececek olan büyük devletlerin mevcut duruma müdahale edeceği umuduyla Müdafaa-i Milliye Vekili, Hariciye Vekaleti'nin de önerisini değerlendirerek bu yönde girişimi başlattı (Akgün-Uluğtekin, Cilt: 2, 2001: 43-44).

Bu girişime Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de destek vermekte, Yunanistan'daki Türk esirlerin işler acısı durumu bütün açıklığı ile Hilâl-i Ahmer Mecmuası'nda gözler önüne serilmekteydi. Nitekim Cemiyet, 22 Kasım 1921 tarihinde, Cenevre'de bulunan Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne (Salib-i Ahmer Cemiyeti) telgraf çekerek başvurmuş, bu insanlık dışı davranışlara son verilmesini istemiş, iki gün sonra da bir rapor hazırlayarak Hilâl-i Ahmer Mecmuası'nda yayınlamıştır Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), Sayı: 4, 15 Aralık 1921: 79-80). *Yunanistandaki Osmanlı Esirlerinin Hâl-i Perîşânîsi* başlığıyla yayınlanan yazıda Türk subay ve sivil esirlerinin işler acısı durumu 13 maddede dile getirilmiştir (Çevirisi için bkz: Topçu-İzğöer, Cilt: 1, 2020: 107-108). Raporun 10. maddesi ise halen Necmi Efendi'nin de bulunduğu Lusiya esir kampına ayrılmıştır: “*Memleketlerinde iş ve güçleriyle meşgûl iken en küçük sebep ve bahâneler ile esir sıfatıyla tutulup getirilen me'mûrîn-i devlet ile efrâd-ı milletden on dört, on beş yaşlarındaki çocuklar ve yetmiş yaşındaki ihtiyârlar, Liossa (Lusiya) denilen üserâ karârgâhında çadırlarda ve ekseriyâ topraklar üzerinde yatırılmakta ve bu bedbahtlar dahi hidemât-ı muhtelifede istihdâm edilmekte ve sonra buradan muhtelif mahallere sevk olunmaktadırlar*” (OHAM, Sayı: 4, 15 Aralık 1921: 80-81).

Tüm bu girişimlerle hemen aynı tarihler içerisinde Necmi Efendi'nin de bulunduğu sivil esirlerden bir grubun Lusiya'daki esaret hayatı sona erdi. Necmi Efendi serbest bırakılmasının sebebini, asker olduğu düşüncesiyle tutuklanıp ancak bir süre sonra sivil memur olduğunun anlaşılmasına bağlamaktadır: “*İzmir Fevkalade komiseri Stergiadis'in talebi üzerine Alaşehir'in memur ve yerel halkından on dört kişi ile birlikte serbest bırakıldım. Sivil memur olarak sayılmam sebebiyle bu tahliyeden yararlanabildim. Ancak tabur komutanı Fehmi Bey ve Zeynel Abidin Efendi daha önce asker olmaları ve askeri karargâha sevk edilmiş olmalarından dolayı bu tahliye emrinden yararlanamamışlardır*”. Nitekim 8 Temmuz 1921'de İzmir'den Atina'ya sevk edilmiş olan Necmi Efendi, 14 Aralık 1921 tarihinde serbest bırakılarak, aynı günün sabahı İzmir'e gelmiş ve dönüşünden kısa bir süre sonra raporunu ilgili mercilere iletmıştır (BOA, DH.İ.U.M, 2030/1422, 22 Ocak 1922).

5. YUNANİSTAN'DAKİ TÜRK ESİRLERİN DÖNÜŞ SÜRECİ

Ankara Hükümetinin girişimleri ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin söz konusu meseleyi kamuoyunun dikkatine sunması Türk ve Yunan esir garnizonlarının Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nce incelenmesini gündeme getirmişti. Bu incelemeler için 28 Aralık 1921'de Türkiye'ye A.W.Roehrich, Yunanistan'a ise Paul Schatzmann görevlendirildi (Çapa, 1990: 281). Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nce Schatzmann'ın yapacağı görev için istenen ve yaklaşık 3.400 lira tutarında olan masraflar ise Ankara Hükümetince ödenecekti (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0/55.362.8, 4 Mayıs 1922)

Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesi ve Anadolu topraklarının işgalden kurtarılması üzerine ateşkes ile beraber savaş esirlerinin salıverilmesi hususu da gündeme geldi. Konu, mütareke şartlarının görüşüldüğü Mudanya Konferansı'nda (3-11 Ekim 1922) müzakere edildiyse de neticeye kavuşturulamadı ve Lozan Barış Konferansı görüşmelerine bırakıldı (Akın, 1995: 38). Milli Mücadele sonrasında gerçekleşen Lozan Barış Konferansı görüşmeleri sırasında İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleriyle savaş esirlerine taraf olan Türkiye ve Yunanistan'dan da birer delegenin bulunacağı ve İtalyan delegesinin başkan olacağı bir alt komisyon kuruldu. 1922 yılı Kasım ayı sonunda başlayan görüşmeler, kurulan alt komisyonun başkanı Montagna'nın hazırladığı 8 Ocak 1923 tarihli bir raporla tamamlandı. Bu rapora göre taraflardan Yunanistan'ın Anadolu'dan ve Trakya'dan götürdüğü sivil esirler İzmir ve İstanbul'da Ankara Hükümeti'ne, Türkiye de Yunan esirlerini Yunanistan'a teslim edecekti. Takas işlemini yürütmek ve gözlemek üzere birer Türk ve Yunan temsilcisinin katıldığı üç kişilik bir Uluslararası Kızılhaç Komisyonu kuruldu. Bu komisyona Türk üyesi olarak önce Darülfünun öğretmenlerinden Ali Muzaffer Bey (BCA, 30.10.0/55.363.3, 11 Şubat 1923; Altıntaş, 2008: 218) daha sonra da Ömer Lütfi Bey atandı (Altıntaş, 2008: 219). Yapılan bu ilk düzenlemelerin akabinde esirlerin yaşadıkları sorunların çözümü ancak Lozan Barış Antlaşması'nın ilk tur görüşmelerinde 30 Ocak 1923 tarihinde “*Sivil Tutsakların Geri Verilmesi ve Savaş*

Esirlerinin Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması” ile çözüme kavuşturulabildi (Berber, 1989: 125-126; Altıntaş, 2008: 225; Taşkıran, 2018: 167). İmzalanan antlaşmaya göre, sivil tutukluların takasının tamamlanmasından sonra en çok on beş gün içinde Yunanistan, elindeki bütün savaş tutsaklarını güvenli bir şekilde Türkiye’ye gönderecek, karşılığında Türk tarafı da eşit sayıda savaş tutsağını Türk esirlerini getiren Yunan gemileri ile ülkelerine geri gönderecekti. Esirlerin değişimi için ilk olarak İzmir-Urla ve Mudanya seçilmiş, ancak daha sonra Mudanya’dan vazgeçilerek sadece İzmir-Urla kabul edilmişti (Özdemir, 1990b: 147). Türklerin elindeki esir sayısı fazla olduğundan, Türkiye’de kalan diğer Yunan esirleri barış anlaşmasının imzalanmasından sonraki üç hafta içerisinde Yunanistan’a teslim edilecek, sivil tutukluların takasını kontrol edecek Uluslararası Kızılhaç Komisyonu ise tüm bu işleri yürütecekti (Berber, 1989: 125-126; Altıntaş, 2008: 230; Taşkıran, 2018: 168).

Antlaşma şartlarına göre esirler en kısa sürede iade edilecekti. Ancak esir değişiminde çeşitli sıkıntılar çıkmıştı. 27, 28 Şubat 1923 tarihinde Yunanistan’dan hareket eden Türk esirlerinin Yunan Hükümeti tarafından geri çekildiği ve bu şekilde esirlerin iadesi ile ilgili sözleşme hükümlerine uyulmadığı, Hakkâri milletvekili Mahzar Müfit (Kansu) tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne verilen bir önergeyle dile getirildi. 1 Mart 1923 tarihinde Yunan tarafı esir değişiminden son anda vazgeçtiğini bildirmişti (Altıntaş, 2008: 227). Bunun gerekçesi olarak da Karadeniz bölgesindeki Pontuşçu Rumların Türkiye tarafından tehcire tabi tutulması gösterilmişti (BOA, Hâriciye İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 16/179, 2 Mart 1923). Bu duruma tepki gösteren ve söz konusu iddiaları şiddetle reddeden Ankara Hükümeti de karşılıklılık esas çerçevesinde İzmir-Urla’ya değişim için getirilen esirleri geldikleri yerlere geri gönderme kararı aldı (Altıntaş, 2008: 227). Yaşanan bu tartışmalar sonrasında esir mübadelesine dair süreç ancak Mart ayı ortalarında tekrar başlatılabildi. İlk olarak 14 Mart 1923 tarihinde Yunan Hükümeti’nin esir sevkiyatına başlama kararı verdiği haberi alındı (BOA, HR. İM, 68/93, 14 Mart 1923) Nitekim 15 Mart 1923 tarihinde Usera Komisyonu Başkanlığı’ndan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne gönderilen yazıda mübadelenin 17 Mart 1923 tarihinde yapılacağı bildirilmişti (BCA, 3010.0/53.363.5, 15 Mart 1923; Altıntaş, 2008; 229) Hemen ardından 327 subay 9.987 neferden oluşan ilk kabile Yunanistan’ın çeşitli limanlarından sekiz gemiye bindirilerek İzmir’e gönderildi (BOA, HR. İM, 70/34, 29 Mart 1923). 28 Haziran 1923 tarihine kadar ise iade edilen Türk esirlerinin sayısı 15.741’e ulaşmıştı. (Taşkıran, 2018: 186). Yunanistan’daki Türk mahkûm esirlerin büyük çoğunluğunu sivil tutsaklar oluşturmaktadır. İtilafnameye göre mahkûm esirler, iade listesine dâhil edilmemiştir. Esir mübadelesinin 20 Nisan 1923 tarihinde ilk etabının bitmesinden sonra iade edilmeyen 3000-3150 civarında kişi kadar mahkûm Türk esiri, Yunanistan’da kalmıştır. Bu kişilerin tespiti, iade edilen Türk esirlerinin ifadeleri doğrultusunda yapılmıştır. Bu kişiler tespit edildikten sonra isim listeleri, Hilâl-i Ahmer temsilcisi Ömer Lütfü Bey aracılığıyla Mübadele Komisyonu’na verilmiş olmasına rağmen Yunanistandaki esirlerin Türkiye’ye iade süreci 1925 yılına kadar devam etmiştir (Çanlı, 2020: 346-347).

6. SONUÇ

Savaşlar sırasında hayatını kaybeden, kaybolan, yaralanan askerlerin yanısıra ortaya çıkan en önemli konulardan birisi de esir meselesidir. Savaşların bir sonucu olarak ortaya çıkan esir sorunu her devletin ilgilenmesi gereken ciddi bir mesele olmuştur. Gereken önemin verilmediği bu mesele, her savaş dönemi sonunda ön plana çıkmaya başlamış ve devletlerarası hukuk önünde kendine ancak XIX. yüzyılda yer bulabilmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı ile başlayarak, Milli Mücadele yıllarında da devam eden esir konusu, yetersiz bilgiler nedeniyle sonuca ulaşamayan bir konu olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Türk-Yunan savaşı esnasında her iki taraftan da alınan esirler çeşitli kamplara gönderilmiş ve burada esir tutulan kişilerden bazıları yaşadıklarını kaleme dökmüşür. Bu kapsamda Alaşehir Jandarma Bölük Kâtibi Necmi Efendi’nin hazırlanmış olduğu rapor da yaşananlara tanık etmesi bakımından önem arz ederek, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlamaktadır. Zira raporda, savaş esirlerinin kampa götürülmesi, sağlık problemleri, gördükleri muamele ve psikolojik durumları aktarılmıştır. Necmi Efendi’nin raporu Yunanistan’ın savaş esirlerine karşı tutumunu göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Arşivler

TC. Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

TC. Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Sürelî Yayınlar

Araştırma İnceleme Eserler

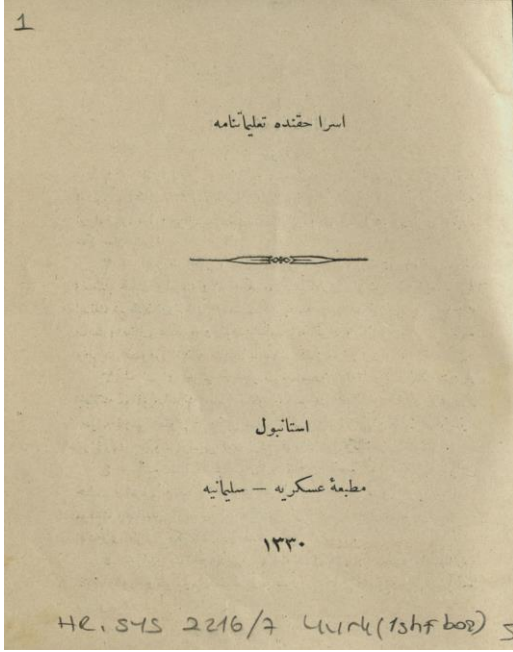
1. Akçay, Gülfıdan (2018). Afyonkarahisar Esir Kampı (1914-1923), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

2. Akgün, Seçil Karal-Uluğtekin, Murat (2001). Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara.
3. Akın, Veysi (1995). "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, Sayı: 1, ss. 31-38.
4. Altıntaş, Ahmet (2008). Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler, Anekdot Kitaplar, Ankara.
5. Arslan, Nebahat Oran (2008). Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
6. Berber, Engin (1989). "Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutukluların ve Savaş Tutsaklarının Değişimi", Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı: 4, Ege Üniversitesi Yayınevi, İzmir, ss. 109-135.
7. Çanlı, Mehmet (1993). Milli Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi (1920-1923), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
8. Çanlı, Mehmet (2020). "Milli Mücadele Dönemi Türk-Yunan Askeri ve Sivil Esirlerine Genel Bir Bakış", Editör: Alev Duran, Prof. Dr. Abdulhalük Mehmet Çay 35. Yıl Armağan Kitabı, İstanbul, ss. 331-356.
9. Çapa, Mesut (1990). "Milli Mücadele Yıllarında Anadolu'daki Yunan Savaş Esirlerini Ziyaret Eden Uluslararası İlk Kızıllaç Heyeti", Atatürk Yolu, Sayı:6, Ankara, ss. 281-294.
10. Erim, Nihat (1953), Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
11. Kaya, Erol (2008). "Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar", Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 465-486.
12. Kutlu, Cemil (2010). "I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 43, Ezurum, ss. 319-328.
13. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), Sayı: 4, 15 Aralık 1921: ss. 79-80.
14. Özçelik, Mücahit (2013). Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
15. Özdemir, Ahmet (1988). Milli Mücadelede Harp Esirleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
16. Özdemir, Ahmet (1990a). "Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri", Atatürk Yolu, Cilt: 2, Sayı: 6, Ankara, ss. 321-333.
17. Özdemir, Ahmet (1990b), "Millî Mücadelede Üserâ Taburları", Atatürk Yolu, Sayı: 5, ss. 129-150.
18. Özel, Ahmet (1995). "Esir", İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 11, İstanbul, ss. 382-389.
19. Özel, Ahmet (1996). İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
20. Şemseddin Sami (1995), Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
21. Şimşir, Bilâl (2000), İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1939), Cilt: II (Nisan-Aralık 1920), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
22. Taşkiran, Cemalettin, Ana Ben Ölmedim, I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri, İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
23. Taşkiran, Cemalettin (2018). Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
24. Topçu, İbrahim-İzğöer, Ahmet Zeki (2020). Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, Cilt: 1, İstanbul.
25. Tunalı, Yasemin Türkan (2017), "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Topraklarındaki Romen Esirler", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 25, Ankara, ss. 80-116.
26. Uca, Alaattin (2003), "1915 Yılında Yayınlanan Bir Üsera Talimatnamesi ve Düşündürdükleri", A.Ü. Atatürk Dergisi, Sayı: 3, ss. 169-183.
27. Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz (1339), Birinci Kısım, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, İstanbul.

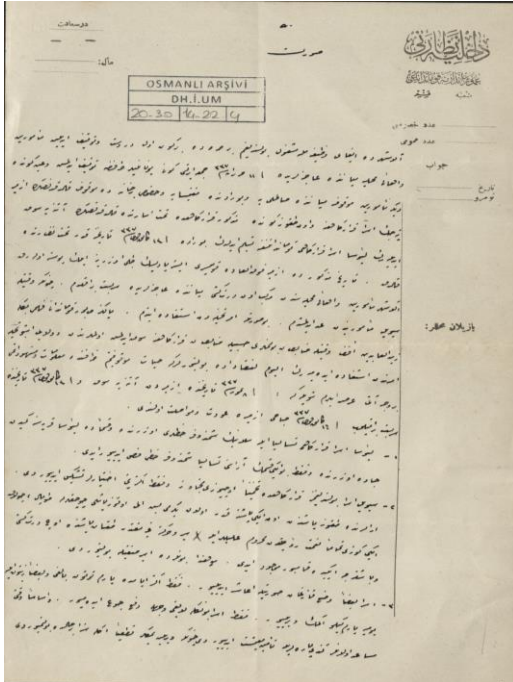
- 28.Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz (1339), İkinci Kısım, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, İstanbul.
- 29.Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz (1998), Çeviren: Muhammed Safi, Bedir Yayınevi, İstanbul.

Ek: 1

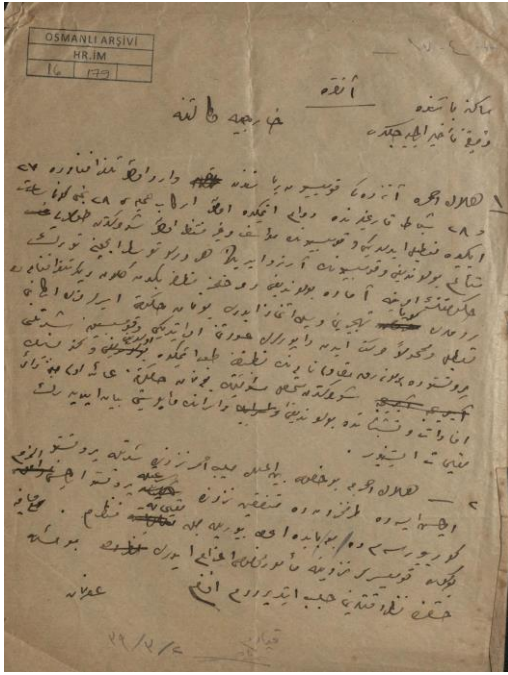
Usra Hakkında Talimatname, Matbaa-i Askeriye 1330

Ek: 2

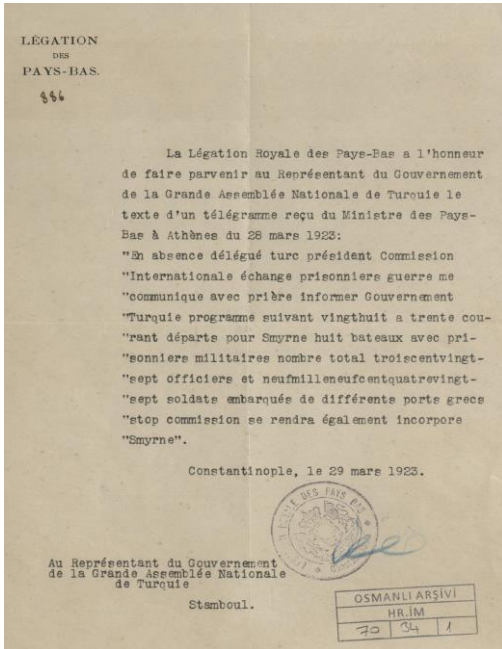
Alaşehir Jandarma Kâtibi Necmi Efendi'nin Raporu
(BOA, DH.İ. UM. 2030/1422, Lef 4)

EK: 3

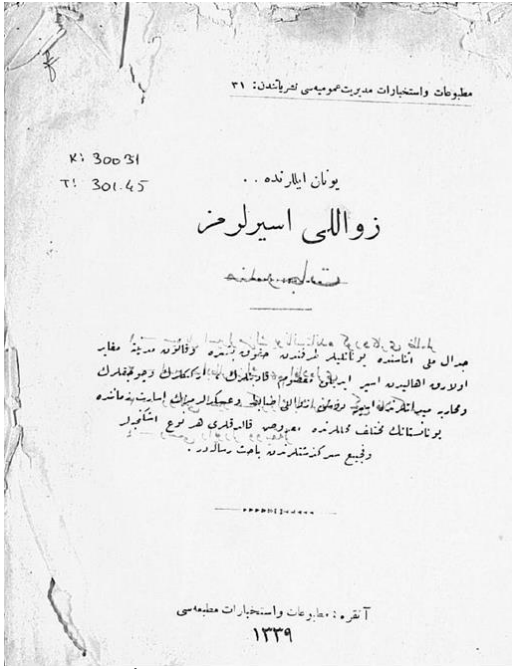
Yunan Hükümeti'nin Pontuşçu Rumların tehcirini vesile ederek Türk esirlerin gönderilmesine son verdiği (BOA, HR.İM, 16/179, 2 Mart 1923)

Ek: 4

Yunanistan'daki Türk esirlerinden 327 subay 9.987 neferden oluşan ilk kafilenin sekiz gemiye bindirilerek İzmir'e gönderilmesi (BOA, HR.İM, 70/34, 29 Mart 1923)

Ek: 5

Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1339

Ek: 6

Yunanistan'daki Türk Esirlerin Durumuna Dair Rapor
Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), Sayı: 4, 15 Aralık 1921